

МАЛКО ПОЗНАТИ ЛИЧНОСТИ В БЪЛГАРСКОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ: СТЕФАНА ПИСАРЕВА-ШНИТЕР (1892 – 1944)

Жоржета Назърска

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме. В статията се проучват животът и професионалната дейност на Стефана Писарева-Шнитер (1892 – 1944) – слабо известна фигура в историята на българското професионално образование. Наред с биографичната реконструкция се очертава мястото на образованите женски елити в развитието на професионалното образование у нас и се анализира трансферът на знание от Германия към България през междувоенния период на XX в. Използван е подходът на историческата наука и са привлечени неизползвани първични източници, включително от частни архивни сбирки.

Ключови думи: девическо образование; професионално образование; учителки; България; образовани елити; Стефана Писарева-Шнитер

Увод

В статията се проучват животът и професионалната дейност на Стефана Писарева-Шнитер – слабо известна фигура в историята на българското професионално образование. Наред с биографичната реконструкция се цели да бъде очертано мястото на образованите женски елити в развитието на професионалното образование у нас и да се анализира трансферът на знание от Германия към България през междувоенния период на XX в. За целта се използва подходът на историческата наука и са привлечени неизползвани първични източници, включително от частни архивни сбирки.

Житейските пътища на Стефана Писарева – Шнитер

Стефана (Стефка) Писарева е родена в Разград¹ през 1892 г. Баща ѝ Ангел Григоров Язджиев-Писарев (1861 – 1941) е търновец, опълченец и русофил, член на Поборническото дружество. След като завършва военно училище в Тула, става оръжеен техник в Софийския арсенал, специализира във Виена (1908 1909) (Preshlenova 2008, p. 372).² Майка ѝ Парашкева Върбанова, също от Старата столица, завършва Висшите бестужевски курсове в Санкт Петербург.

Стефана е третото от петте деца на семейството. След Търновската девическа гимназия най-голямата ѝ сестра Теодора (Дора) (1888, Русе – ?) следва славистика и история във Виенския университет и работи като учителка по немски език (Preshlenova 2008, p. 356; Schwarcz 1999). Варвара (Вера) Морачи (1891, Разград –?) завършва гимназия в родния град на родителите си, учи в Държавното рисуwalно училище (1910) и се дипломира в Софийския университет. Утвърждава се като способна преподавателка по естествена история и химия в Севлиево, Стара Загора, V и II софийска мъжка гимназия и Пловдивската девическа гимназия, за което е наградена с Дамски кръст (Yubileen 1934).³ Помалкият брат Григор (1893 –?) е привлечен от офицерска кариера, но завършва право в берлинското Висше търговско училище. Деец на БЗНС и сътрудник на Стамболийски, след Деветоюнския преврат остава като политически емигрант в Чехословакия (1923 – 1931), едва при авторитарния режим се завръща и е назначен за селски кмет на Кръстевич и Джулоница (1934 – 1943). Вторият брат – Николай (1894 – 1977), е военен летец и като такъв специализира в Париж (1914). След дипломирането си по електроинженерство в Германия управлява семейната фирма за електроматериали „Ханза Ллойд“ (1925 – 1942) (Pissarev 2006, pp. 563 – 565; Pissarev 2011, pp. 8 – 9, 14 – 16, 22, 62, 75, 106 – 107).⁴

Завършвайки елитната I софийска девическа гимназия (1911), Стефанка Писарева отначало заминава за Брюксел, където записва икономика, финанси и педагогика в Новия университет (1911 – 1914) (Despi-Maiyer 1986, p. 365), но впоследствие заедно със своите състудентки и близки приятелки Елисавета Живкова-Пеева⁵ и хичмичката Мика Стефанова се мести в Берлин и се посвещава на стопанските науки.

През 1924 г. Писарева се омъжва за Иван (Ханс) Шнитер (+1979) – син на известния пловдивски урбанист инж. Йосиф Шнитер (1852 – 1914)⁶. Строителен техник по професия, съпругът ѝ работи като предприемач и допълва доходите си с преводи от майчиния си немски език.⁷ Семейство Шнитер има една дъщеря – Вера-Антоанета (Меди) Мелиор (Schwarcz & Tcholakova 2008).

Фигура 1 . Сем. Шнитер, 1941 – 1942. Седнали, от ляво надясно: (3) Стефана Писарева-Шнитер. Прави: (2) Вера-Антоанета Шнитер, (3) Ханс Шнитер.

Източник: Личен архив на проф. д.н. М. Шнитер. Публикуват се с нейно разрешение

Администратор и педагог

След завръщането си от Германия младата икономистка Стефана Писарева намира работа с помощта на брат си Григор. Лично премиерът Стамболийски я препоръчва за чиновничка отначало в Министерството на народното просвещение, а скоро – в Министерството на търговията, промишлеността и труда (МТПТ) (1922 – 1923). Тя е част от кохортата млади хора, започнали кариерата си след Първата световна война. Всъщност трудовият ѝ път маркира и друга тенденция – възходящия дял на наетите жени в учрежденията у нас, възлизащ на една четвърт от всички служители: през 1926 г. те са 14 900, а през 1932 г. – 16 900. От тях 70% са учителки (Zhenski glas 1932b).

От 1940 г. Шнитер е повишена в главна инспекторка (ревизорка) в отдел „Търговско и промишлено образование“ със задача пряко да направлява развитието и функционирането на всички професионални училища. Този висок за нейната възраст пост по традиция се заема от жени.⁸ По това време в стопанските училища работят 256 учителки от общо 587 души персонал, т.е. 43,6% (Zhenski glas 1934). Като лично заинтересована за развитието на професионалните девически училища (практически, търговски и занаятчийски), Писарева-Шнитер предприема редица стъпки за усъвършенстване на нормативната им база, контролира редовно за тяхната организация и попълването им с квалифицирани учители (Konferentsiya 1940; Nazarska 2019).⁹ В свои печатни публикации тя дискутира перспективите пред практическото образование за момичета и полага усилия да го подпомогне, лично написвайки два учебника в края на 30-те год. на XX в. (Pissareva-Schnitter & Smilova 1937; Pissareva-Schnitter & Khristova 1939). В тях тя си сътрудничи с две опитни учителки от столичното Стопанско училище „Княгиня Мария Луиза“ – Клеопатра Смилова и Стефана Христова.¹⁰

Успешно начинание на Писарева-Шнитер представляват летните опреснителни курсове за учителки от девическите практически училища, за попълването на които тя си сътрудничи дълги години с Българския женски съюз (БЖС) (Zhenski glas 1932g; Zhenski glas 1933). Това съвпада с периода, когато най-масовата феминистка формация в страната специално насочва вниманието си към проблемите младите жени и момичета: тяхната грамотност в селата, възможностите им за самостоятелна издръжка чрез труд, превенцията на градската проституция и др. Отначало курсовете са поверени на австрийски специалистки, но в края на 30-те год. на XX в. ги поема известната верига германски училища „Лоте ферайн“. Тяхната директорка Лоте Вернекинк пристига лично в България или изпраща свои обучителки. От инициативата са привлечени множество преподавателки в стопанските училища (Porova 2018). Писарева поема симултанния превод и цялостната логистика на курсовете (Zhenski glas 1932d). За да улесни преноса на знание, така че бъдещите моделиерки и шивачки да имат достъп до специализирана литература, тя превежда учебника за облекло на Вернекинк (1933) (Zhenski glas 1932v; Zhenski glas 1932e).

Фигура 2. Опреснителни курсове за учителки от девическите практически училища с ръководителка Беатрис Предо от Виена, 20.07.1936. Стефана Шнитер е права, 8-а на третия ред. *Източник:* БИА – НБКМ, С II 4577

Фигура 3. Пети курс за учителки от девическите практически училища с ръководител Лоте Зиберт Вернекинк от Берлин, организиран от МТПТ и БЖС, Стопанско училище „Кн. Мария Луиза“, София, 18.07.1940. II ред, седнали, от ляво надясно: (1) Стефана Шнитер; (3) Лоте Вернекинк; (4) Димитрана Иванова – председателка на БЖС, (6) Екатерина Каравелова, (7) Елена Чакалова. *Източник:* БИА – НБКМ, С II 4577

Феминистка

Писарева се ангажира с женското движение от началото на 30-те год. на XX в. Възможно да е запозната с идеята за равнопоставеност на жените от своята майка, участвала като студентка в перипетиите на Женския въпрос в Русия. По-вероятно е обаче основна роля за оформянето на феминистките ѝ

разбирания да имат нейното следване в Германия и работата ѝ в областта на девическото професионално образование.

През 30-те години Шнитер членува в софийското женско образователно дружество „Съзнание“ (1934) и е поканена да преподава във Висшата социална школа (ВСШ) на БЖС – полувисше учебно заведение, съществувало през 1932 – 1944 г. по модела на Женската социална академия в Берлин на д-р Алис Саломон с цел подготовка на социални работнички (Popova 2005; Zhenski glas 1932v). В него ѝ е поверен курсът „Грижи за домакинството – икономика и организация на социалната работа, семеен бюджет“ (Zhenski glas 1932a). Това я мотивира да търси начин да участва в Конгреса на съюза на домакините в Копенхаген през лятото на 1939 г.¹¹

В следващото десетилетие Шнитер влиза в редакционната колегия на сп. „Млада българка“ – издание на БЖС, замислено и осъществено от екип нейни връстнички, повечето немски възпитанички.¹² За разлика от в. „Женски глас“ и сп. „Жената“, редактирани от председателката Димитрана Иванова, политическите и обществените въпроси в „Млада българка“ са балансирани с проблемите за женското здраве и хигиена, за семейните отношения и воденето на образцови домакинства. На страниците му Писарева дискутира не само като опитна съпруга, загрижена майка и дейна педагожка, но пише по обикнати теми: за дамското облекло и мода, за съвременното хранене и кулинария, за професионалната кариера на жените (Pissareva-Schnitter 1940a; Pissareva-Schnitter 1940b; Pissareva-Schnitter 1940v; Pissareva-Schnitter 1940g; Pissareva-Schnitter 1941a; Pissareva-Schnitter 1941b; Pissareva-Schnitter 1941 v; Schnitter 1940). Тях засяга и на страниците на други периодични издания: в. „Женски глас“ и „Литературен глас“ (Pissareva-Schnitter 1932a; Pissareva-Schnitter 1932b).

Между професията и политиката

В спомените на своите близки Стефана Шнитер остава като човек с леви убеждения. Те разказват как още като студентка контактува с германския крайно ляв Съюз „Спартак“ и съответно със съветското разузнаване в Берлин, което го финансира за разпалване на световна большевишка революция. След забраната на Българската комунистическа партия и атентата през 1925 г. Писарева се опитва да подпомага нейните нелегални функционери. По време на Втората световна война отново се поставя в услуга на СССР: привлечена е от Александър Пеев (Боевой) – съпруг на състудентката ѝ Елисавета, за да шпионира министрите Божилов и Габровски¹³. Според племенника ѝ Шнитер снабдява комунистическите бойни групи в София с динамит, превързочни материали, лекарства и пари и използва пътуванията си до Германия с разузнавателна цел (Pissarev 2006, pp. 563 – 565).

Тези сведения имат съмнителна достоверност и вероятно са част от „митологията“, съчинена за легитимиране от новия партийен елит. Опровергават

ги самите събития от октомври 1944 г. Тогава, въпреки приписваните ѝ леви убеждения и заслуги пред СССР, Стефана Шнитер е арестувана в дома си и още същия месец е убита в Дирекцията на милицията. Смъртта ѝ е представена за самоубийство, а в следващите десетилетия случаят е потулен (Pissarev 2011, pp. 106 – 107).

Заклучение

Житейският път и професионалната дейност на Стефана Писарева-Шнитер, макар „отсъстващи“ от историята на българското професионално образование и на женското движение, очертават значими тенденции в социокултурното поле у нас в междувоенния период.

Преди всичко Писарева принадлежи към втората генерация от висшите образовани елити, които имат възможността да се формират в известни академични центрове и да осъществят трансфер на знания и умения от Белгия и Германия към Югоизточна Европа. Чуждестранните възпитаници като Шнитер запазват и разширяват през 20-те – 40-те год. на XX в. създадените културни мрежи и дори ги оползотворяват с оглед реформирането на българските институции, включително професионалното образование.

Важна характеристика на тези елити след Първата световна война е широкото включване в тях на жените, които допринасят за модернизацията на редица публични сфери. Работата на Стефана Писарева е нагледен пример за успешното адаптиране и внедряването на съществуващи в други страни модели на обучение, за умелото партниране с НПО и за използването на потенциала на социални движения като феминизма с цел усъвършенстване на професионалното девическо образование.

Благодарности. Благодаря на проф. д.н. Мария Шнитер за споделените биографични сведения за фамилията и за предоставените фотографии.

БЕЛЕЖКИ

1. В документите на Новия брюкселски университет за родно място е посочен гр. Опака, Поповско.
2. ДА – София, ф. 1047К, оп.2, а.е. 64, л.1. Неговите сестри Зафирка (Фичка) Язаджиева и Зойка Обрешкова членуват в горнооряховското женско дружество „Просвета“ и участват в Априлското въстание. Те действат заедно с първата си братовчедка, ръководителката на горнооряховските жени Елена Писарева-Грънчарова, която спасява града от османски погром. Другата братовчедка на Ангел – Киряки Писарева, е омъжена за министър Константин Панайотов (Шалаверова 2003, стр. 23 – 24, 27).
3. ДА – София, ф. 1047К, оп.2, а.е. 64, л.1.

4. Пак там, ф. 3К, оп. 6, а.е. 3038.
5. Елисавета Живкова-Пеева (1892, Пловдив) – учи икономика и финанси в Новия и Свободния брюкселски университет (1913 – 1914), завършва история в СУ (1926), библиотекарка в Пловдивската народна библиотека. Публицистка, членува в Дружеството на българките с висше образование, редакторка на в. „Женски глас“ и на сп. „Млада българка“. Съпруга на пловдивския адвокат Александър Пеев (1886 – 1944) (БИА – НБКМ, ф. 797, оп.1, а.е. 20, л. 1; Деспи-Майер 1986, стр. 361).
6. Йосиф (Йозеф) В. Шнитер (1852 – 1914) – роден в Нови Биджов, Чехия. Завършил строително инженерство във Виенската политехника. Доброволец през Руско-турската война. Окръжен инженер, градски инженер-архитект и началник на Техническото отделение в Пловдив. Изготвя първия генерален градски план на Пловдив (1896). Проектира и строи обществени и частни сгради и съоръжения в Пловдив, Асеновград, Батак и др.
7. ДА – София, ф. 3К, оп. 6, а.е. 3038. През октомври 1944 г. е мобилизиран от германските войски в Скопие. Връща се в България през август 1945 г., въдворен в ТВО „Куциян“. Работи в строителен отдел в РНС (Писарев 2006, стр. 563 – 565; Писарев 2011, стр. 108; Разговор 2019).
8. През 1902 – 1912 г. тази длъжност заема Анастасия Георгиева-Бъч(е)варова (1875, Русе –?) – възпитаничка на Стопанското училище „Кн. Мария Луиза“, учителка в Румъния, директорка на V софийска девическа гимназия, деятелка на Женското благотворително дружество „Майка“ – София (Женски 1932а).
9. ЦДА, ф. 231К, оп.12, а.е. 280, л. 1 – 125.
10. Стефана Христова преподава готварство, издава многобройни учебници и готварски книги. Основателка на Македонския женски съюз, членува в българската секция на Международната женска лига за мир и свобода. Клеопатра Смилова преподава технология на облеклото, авторка на учебник по кроене (1926), членува в женско дружество „Майка“ и Съюза на пострадалите от войните, наградена с Дамски кръст (1936).
11. БИА – НБКМ, ф.5841, оп.1, а.е. 199.
12. Главна редакторка е Мил(к)а Ковачева-Коджабашева (вж. Даскалова 2012, стр. 173 – 174), редакторки – Елисавета Живкова-Пеева, Недялка Каблешкова-Върбенова, Саша Пундева-Войникова, София Данова (Върбенова и Данова живеят в Пловдив и са в ръководството на местното женско дружество „Постоянство“). Сътрудничат му писателките Фани Попова-Мутафова, Мария Грубешлиева, Христина Стоянова, Невяна Кюранова, преводачката Богдана Бойклиева, философката Зоя Ставрева и др.
13. Възможно е познанство със самия вътрешен министър Петър Габровски, неин съгражданин от Разград, както и със съпругата му Цонка Ватева-Габровска (1905 – 1987) – дъщеря на педиатъра д-р Стефан Ватев, преподавател във ВСШ.

ЛИТЕРАТУРА

- ВЕРНЕКИНК, Л. З., 1933. *История на облеклото. Учебник-ръководство за девическите професионални училища*. Превела от оригинала Ст. Писарева-Шнитер. София: Хемус.
- ДАСКАЛОВА, КР., 2012. Издателки и редакторки в България (1878 – 1944): случаят Мила Коджабашева. В: ДАСКАЛОВА, КР., И. ПЕНЕЛОВ, (съст.). *Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия*, стр. 156 – 176. София: УИ.
- ДЕСПИ-МАЙЕР, А. 1986. Българските студенти в двата брюкселски университета (1880 – 1919). *Изв. ДА*, 52, 313 – 384.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1932а. 10 – 11, 05.02.1932.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1932б. 14 – 15, 25.04.1932.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1932в. 17 – 18, 25.06.1932.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1932г. 19 – 20, 15.07.1932.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1932д. 1 – 2, 20.09.1932.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1932е. 3 – 4, 01.11.1932.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1933. 13 – 14, 31.05.1933.
- ЖЕНСКИ ГЛАС, 1934. 10 – 11, 01.04.1934.
- КОНФЕРЕНЦИЯ, 1940. Конференция за професионалното образование в София, 16 – 18.05.1940. *Женски глас*, 13 – 14, 31.05.1940.
- НАЗЪРСКА, Ж., 2019. Девическите занаятчийски практически училища – един успешен социален и държавен експеримент в България (90-те год. XIX – 40-те год. на XX в.). *Балканистичен форум*, 1, стр. 218 – 238.
- ПИСАРЕВ, П. 2006. Интервю. В: *Историята, населена с хора*, 2, стр. 563 – 565. София: Гутенберг.
- ПИСАРЕВ, П. 2011. *Подир изгубеното време. Спомени*. Пловдив: Жанет 45.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1932а. За допълнителното девическо образование. *Женски глас*, 12 – 13, 01.04.1932.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1932б. Родната къща на Гьоте. *Литературен глас*, 148, 27.03.1932.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1940а. Модата през вековете. Облеклото в Испания през 1550 – 1660 г. *Млада българка*, 3, стр. 26 – 27.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1940б. Модата през вековете. Облеклото през Ренесанса. *Млада българка*, 2, стр. 26 – 27.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1940в. Нашата всекидневна храна. По приготвянето на храната. *Млада българка*, 2, стр. 30 – 31.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1940г. Нашата всекидневна храна. Съвременни учения за храненето. Теорията на д-р Бирхер Бенер. *Млада българка*, 3, стр. 30 – 31.

- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1940д. Нашата всекидневна храна. Хранителната стойност на веществата. *Млада българка*, 1, стр. 20 – 21.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1940е. Храната през зимата. *Млада българка*, 1, стр. 22 – 23.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1941а. За кройката. *Млада българка*, 9 – 10, стр. 38 – 39.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1941б. Модата през вековете. Облеклото през 17-о столетие (1600 – 1650 – 1700). *Млада българка*, 4, стр. 26 – 27.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ., 1941в. Самоготвач. *Млада българка*, 6 – 7, стр. 42 – 43.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ.; КЛ. СМИЛОВА, 1937 – 1939. Учебник по кроене и шиене на детските и дамските горни дрехи за девическите професионални и допълнителни училища. София: Майка.
- ПИСАРЕВА-ШНИТЕР, СТ.; СТ. ХРИСТОВА, 1939. Учебник по домакинство. Теория и практика. София: Майка.
- ПОПОВА, КР., 2018. Езикът на дрехата. Курсовете по мода на БЖС в София през 30-те год. на XX в. под ръководството на берлинската модистка Лоте Вернекинк. В: ПЕТКОВ, П., (съст.) *Чрез миналото към бъдещето: In Honorem Margaritae Karatimova*, стр. 267 – 287. София: Просвета.
- ПОПОВА, КР., 2005. Преводачка, юристка, полицайка, феминистка? Райна Петкова и развитието на женската професионална социална работа през 30-те год. на XX в. В: *Обществено подпомагане и социална работа в България: История, институции, идеологии, имена*, стр. 132 – 148. Благоевград.
- ПРЕШЛЕНОВА, Р., 2008. По пътищата на европеизма. Висшето образование в Австро-Унгария и българите. София: Парадигма, стр. 383.
- РАЗГОВОР, 2019. Разговор с проф. дн М. Шнитер. София [07.2019].
- SCHWARCZ, I., 1999. Die bulgarischen Studenten und das Seminar für Osteuropäische Geschichte 1907 – 1918. In: *Österreich, Österreich-Ungarn und die Entwicklung der bulgarischen Eliten, 1815 – 1918*, pp. 91 – 95. Sofia.
- SCHWARCZ, A.; A. TCHOLAKOVA, (Hrs.), 2008. *Österreich und Bulgarien, 1878 – 2008: Geschichte und Gegenwart*. Ostag.
- ШАЛАВЕРОВА, М., 2003. *Да се знае и помни*. В. Търново: ПИК.
- ШНИТЕР, ИВ., 1940. Жената в труда – професионалната умора. *Млада българка*, 1, стр. 10 – 11.
- ЮБИЛЕЕН, 1934. Юбилеен сборник по случай 50 г. Пловдивска девическа гимназия и 70 г. от откриването на първото българско девическо училище в Пловдив. Пловдив.

REFERENCES

- DASKALOVA, KR., 2012. Izdatelki i redaktorki v Balgaria (1878 – 1944): sluchayat Mila Kodzhabasheva. In: DASKALOVA, KR.; I. PENELOV, (eds.). *Ani Gergova – zhivot s knizhovni pristrastiya*, pp. 156 – 176. Sofia: UI. [In Bulgarian].
- DESPI-MAIYER, A., 1986. Balgarskite studenti v dvata Bryukselski universiteta (1880 – 1919). *Izv. DA*, 52, pp. 313 – 384. [In Bulgarian].
- KONFERENTSIYA, 1940. Konferentsiya za profesionalното obrazovanie v Sofia [16 – 18.05.1940]. *Zhenski glas*, pp. 13 – 14 [31.05.1940]. [In Bulgarian].
- NAZARSKA, G., 2019. Devicheskite zanayatchiïski prakticheski uchilishta – edin uspeshen sotsialen i dÛrzhaven eksperiment v Bagaria (90-te god. 19 – 40-te god. na 20 v.). *Balkanistic forum*, 1, pp. 218 – 238.
- PISSAREV, P., 2006. Intervyu. In: *Istoriyata, naselena s khora*, 2, pp. 563 – 565. Sofia: Gutenberg. [In Bulgarian].
- PISSAREV, P., 2011. *Podir izgubenoto vreme. Spomeni*. Plovdiv: Zhanet 45. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1932a. Za dopÛlnitelnoto devichesko obrazovanie. *Zhenski glas*, pp. 12 – 13 [01.04.1932]. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1932b. Rodnata kashta na Giote. *Literaturen glas*, 148 [27.03.1932]. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1940a. Modata prez vekovete. Oblekloto v Ispaniya prez 1550 – 1660 g. *Mlada balgarka*, 3, pp. 26 – 27. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1940b. Modata prez vekovete. Oblekloto prez Renesansa. *Mlada balgarka*, 2, pp. 26 – 27. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1940d. Nashata vsekidnevna khрана. Khranitelnata stoinost na veshtestvata. *Mlada balgarka*, 1, pp. 20 – 21. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1940e. Khranata prez zimata. *Mlada balgarka*, 1, pp. 22 – 23. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1940g. Nashata vsekidnevna khрана. SÛvremenni ucheniya za khraneneto. Teoriyata na d-r Birkher Bener. *Mlada balgarka*, 3, pp. 30 – 31. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1940v. Nashata vsekidnevna khрана. Po prigotovlenieto na khranata. *Mlada balgarka*, 2, pp. 30 – 31. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1941a. Za kroïkata. *Mlada balgarka*, 9 – 10, pp. 38 – 39.
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1941b. Modata prez vekovete. Oblekloto prez 17-o stoletie (1600-1650-1700). *Mlada balgarka*, 4, pp. 26 – 27.

- PISSAREVA-SCHNITTER, ST., 1941v. Samogotvach. *Mlada balgarka*, 6 – 7, pp. 42 – 43. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST.; KL. SMILOVA, 1937 – 1939. *Uchebnik po kroene i shiene na detskite i damskite gorni drekhi za devicheskite profesionalni i dopalnitelni uchilishta*. Sofia: Mayka. [In Bulgarian].
- PISSAREVA-SCHNITTER, ST.; ST. KHRISTOVA, 1939. *Uchebnik po domakinstvo. Teoriya i praktika*. Sofia: Maika. [In Bulgarian].
- POPOVA, KR., 2005. Prevodachka, yuristka, politsayka, feministka? Raiyna Petkova i razvitiето na zhenskata profesionalna sotsialna rabota prez 30-te god. na 20 v. In: *Obshtestveno podpomagane i sotsialna rabota v Balgaria: Istoriya, institutsii, ideologii, imena*, pp. 132 – 148. Blagoevgrad. [In Bulgarian]
- POPOVA, KR., 2018. Ezikat na drekhatata. Kursovete po moda na BZhS v Sofia prez 30-te god. na 20 v. pod rakovodstvoto na berlinskata modistka Lotte Vernekink. In: PETKOV, P., (ed.) *Chrez minaloto kam badeshteto: In Honorem Margaritae Karamihova*, pp. 267 – 287. Sofia: Prosveta. [In Bulgarian].
- PRESHLENOVA, R., 2008. *Po patishtata na evropeizma. Visshteto obrazovanie v Avstro-Ungariya i balgarite*. Sofia: Paradigma. [In Bulgarian].
- RAZGOVOR, 2019. *Razgovor s prof. dn M. Schnitter*. Sofia [07.2019].
- SCHNITTER, Iv., 1940. Zhenata v truda – profesionalnata umora. *Mlada balgarka*, 1, pp. 10 – 11. [In Bulgarian].
- SCHWARCZ, A. & A. Tcholakova, (Hrs.), 2008. *Österreich und Bulgarien, 1878 – 2008: Geschichte und Gegenwart*. Ostag.
- SCHWARCZ, I., 1999. Die bulgarischen Studenten und das Seminar für Osteuropäische Geschichte 1907-1918. In: *Österreich, Österreich-Ungarn und die Entwicklung der bulgarischen Eliten, 1815 – 1918*, pp. 91 – 95. Sofia.
- SHALAVEROVA, M., 2003. *Da se znae i pomni*. V. Tarnovo: PIK. [In Bulgarian]
- VERNEKINK, L.Z., 1933. *Istoriya na oblekloto. Uchebnik-rakovodstvo za devicheskite profesionalni uchilishta*. Prevela ot originala St. Pissareva-Schnitter. Sofia: Hemus. [In Bulgarian]
- YUBILEEN, 1934. *Yubileen sbornik po sluchaj 50 g. Plovdivska devicheska gimnaziya i 70 g. ot otkrivaneto na parvoto balgarsko devichesko uchilishte v Plovdiv*. Plovdiv. [In Bulgarian].
- ZHENSKI GLAS, 1932a. 10 – 11, 05.02.1932.
- ZHENSKI GLAS, 1932b. 14 – 15, 25.04.1932.
- ZHENSKI GLAS, 1932d. 1 – 2, 20.09.1932.
- ZHENSKI GLAS, 1932e. 3 – 4, 01.11.1932.

ZHENSKI GLAS, 1932g. 19 – 20, 15.07.1932.

ZHENSKI GLAS, 1932v. 17 – 18, 25.06.1932.

ZHENSKI GLAS, 1933. 13 – 14, 31.05.1933.

ZHENSKI GLAS, 1934. 10 – 11, 01.04.1934.

LITTLE-KNOWN PERSONALITIES IN BULGARIAN VOCATIONAL EDUCATION: STEFANA PISSAREVA – SCHNITTER (1892 – 1944)

Abstract. The article examines the life and professional activity of Stefana Pissareva-Schnitter (1892 – 1944) – a relatively little-known figure in the history of Bulgarian vocational education. Along with the biographical reconstruction, the place of the educated female elites in the development of vocational education in Bulgaria is outlined and the transfer of knowledge from Germany to Bulgaria during the 1920s-1940s is analyzed. The historical approach is applied and unused primary sources are drawn, including these from private archival collections.

Keywords: female education; vocational education; women teachers; Bulgaria; educated elites; Stefana Pissareva-Schnitter

✉ **Prof. Dr. Georgeta Nazarska**

ORCID iD: 0000-0002-6448-3692

WoS Researcher ID: AAI-9342-2020

<https://publons.com/wos-op/researcher/3476554/zhorzheta-nazyrska/>

University of Library Studies and IT

119, Tsarigradsko shosse

1784 Sofia, Bulgaria

E-mail: nazarska@abv.bg